

ДЗІЦЯЧАЕ МАЎЛЕННЕ ЯК НАВУКОВАЯ ДЫСЦЫПЛІНА – АНТАЛІНГВІСТЫКА

Н.С.Старжинская, Д.Н.Дубинина

◀ Што такое дзіцячае маўленне?

Тэрмін «дзіцячае маўленне» мае розныя значэнні. Перш за ўсё, гэта *сукупнасць асаблівасцей маўлення дзіцяці* (пераважна ранняга і дашкольнага ўзросту), абумоўленых ўзрастам (і ўзроўнем інтэлектуальнага развіцця) і не звязаных непасрэдна ні са спецыфікай пэўнай мовы, ні са спецыфікай маўленчай сітуацыі. Асаблівасці дзіцячага маўлення могуць быць гукавымі (спецыфіка вымаўлення тых або іншых гукаў і іх спалучэнняў), граматычнымі (спецыфіка ўжывання граматычных канструкцый, колькаснае суаднесенне розных часцін мовы, дзіцячыя інавацыі) і семантычнымі (спецыфіка адбору і ўжывання слоў, развіцця паняццяў).

Па-другое, дзіцячае маўленне – гэта *навука, якая вывучае працэс засваення дзецьмі іх роднай мовы*. У цяперашні час гэтая навуковая дысцыпліна носіць назву лінгвістыка дзіцячага маўлення. На адной з канферэнцый па дзіцячым маўленні ў 1997 г. быў прапанаваны тэрмін “анталінгвістыка”, які хутка атрымаў шырокае распаўсюджанне.

◀ Якія існуюць падыходы да вывучэння дзіцячага маўлення?

Вядучы расійскі даследчык С.Н. Цэйтлін выдзяляе два аспекты вывучэння моўных з’яў у маўленні дзіцяці. Першы аспект заснаваны на супастаўленні адзінак і катэгорый дзіцячага маўлення з адзінкамі і катэгорыямі мовы дарослых. Гэта так званы “вертыкальны” падыход: ён заснаваны на поглядзе на маўленне дзіцяці “зверху” з пазіцыі моўнай сістэмы дарослага чалавека. Гэта дае

магчымасць дыферэнцыраваць правільнае і памылковае ў маўленні дзіцяці, вылучыць маўленчыя інавацыі.

Другі аспект – падыход, які ўмоўна назваецца “гарызантальным”. Дзіцячая моўная сістэма разглядаецца як да вядомай ступені аўтаномны аб’ект. Яна адлюстроўвае дасягнуты дзіцем к данаму моманту ўзровень кагнітыўнага развіцця і здольнасць задавальняць яго камунікатыўныя патрэбы. У дзіцячай моўнай сістэме значэнні многіх слоў спецыфічныя, правілы ўтварэння словаформ больш простыя, чым у “дарослай” мове, і да т.п. Моўнае развіццё дзіцяці можа быць прадставлена як паступовая змена часовых моўных сістэм, кожная з якіх адлюстроўвае ўласную, таксама часовую, кагнітыўную сістэму дзіцяці.

Даследчыкамі прызнаецца, што толькі інтэграцыя абодвух падыходаў дазволіць вывучыць у поўным аб’ёме феномен дзіцячага маўлення.

◀ *Якімі метадамі вывучаецца дзіцячае маўленне?*

Найбольш распаўсюджанымі метадамі вывучэння дзіцячага маўлення з’яўляюцца натуральныя (назіранне) і эксперымент.

Назіранне – наўмыснае, мэтанакіраванае і сістэматычнае ўспрыманне маўлення, як правіла, бывае працяглым (лангіцюдным). Вынікі назірання фіксуюцца ў дзённіках (часцей за ўсё бацькоўскіх), з дапамогай магнітафонных і відэазапісаў. Бацькоўскія дзённікі назіранняў за маўленчым развіццём дзіцяці паказваюць паслядоўнасць авалодання тымі або іншымі сродкамі мовы і бываюць двух тыпаў:

а) дзённікі агульнага тыпа, якія адлюстроўваюць засваенне дзіцем усіх структурных ўзроўняў моўнай сістэмы (фанетычнага, марфемнага, лексіка-семантычнага і сінтаксічнага);

б) дзённікі выбарачнай фіксацыі, у якіх характарызуецца развіццё якога-небудзь аднаго кампанента моўнай здольнасці (напрыклад, засваенне гукавымаўлення).

Разам з сістэматычным назіраннем мэтазгодна праводзіць урывачную рэгістрацыю асобных маўленчых рэакцый дзіцяці, што дазваляе сабраць больш багаты матэрыял аб развіцці маўлення.

У анталінгвістыцы можа выкарыстоўвацца і наступныя віды псіхалінгвістычнага *эксперымента*.

Асацыятыўны эксперымент. Асацыяцыя – гэта сувязь, якая ўзнікае паміж рознымі прадметамі, з’явамі пры іх успрыманні. Асацыятыўны эксперымент выкарыстоўваецца з мэтай вывучэння разумення носьбітамі мовы значэнняў слоў і іх сувязей паміж сабой. На слова-стымул, названае дарослым, дзіця адказвае першым, якое прыйшло ў галаву, словам-рэакцыяй. (Эксперымент праводзіцца ў выглядзе гульні, у ходзе якой дарослы, называючы слова, кідае дзіцяці мяч або каціць машынку, а тое хуценька робіць тое ж дзеянне ў дачыненні да дарослага і называе свае слова.)

Методыка тлумачэння слоў – дазваляе пабачыць асаблівасці разумення значэнняў слоў яго носьбітамі (падрабязней гл. у 5.2.2).

Методыка дапаўнення (распрацавана У.Тэйларам у 1953 г.), якая заключаецца ў тым, што дзіцяці прапануецца ўзнавіць тэкст, у якім прапушчаны асобныя словы. Гэтая методыка дазваляе прасачыць механізмы параджэння звязнага тэкста.

Методыка класіфікацыі - дзіця ажыццяўляе класіфікацыю моўнага матэрыялу, папярэдне атрымаўшы аснаванні для такой класіфікацыі. Напрыклад, дзіцяці прапануецца адкласці малюнкi з выявамі істот якія лятаюць (плаваюць, бегаюць); знайсці “лішняга” сярод трох-чатырох малюнкаў (з выявамі,

напрыклад, трох жывёл і адной птушкі) і да т.п. Гэтая методыка паказвае, якім чынам дзіця робіць аперацыю выдзялення істотных прыкмет аб'екта, а таксама аперацыі абагульнення, аналіза і сінтэза.

Метад семантычнага дыферэнцыяла (распрацаваны Ч. Осгудам у 1952 г.), які дазваляе “вымяраць” не толькі сэнс слова, але і яго эмацыянальную афарбоўку. Можа выкарыстоўвацца ў рабоце са старэйшымі дашкольнікамі або малодшымі школьнікамі. Дзіцяці прапануецца размясціць слова (сказ, тэкст) на шкале з 7 дзяленняў:

добры						дрэнны
(+ 3)	(+2)	(+1)	0	(-1)	(-2)	(-3)
моцна	сярэдне	слаба		слаба	сярэдне	моцна

Напрыклад, слова *ружа* ў большасці выпадкаў атрымлівае ацэнку (+3), а слова *жаба* – (-3). Розныя людзі па-рознаму ўспрымаюць адно і тое ж слова. У той жа час адно і тое ж слова ў аднаго чалавека можа займаць розныя месцы на шкале ў залежнасці ад яго настрою і стану псіхікі. Такім чынам, методыка Ч. Осгуда дазваляе эксперыментальна вылічыць блізкасць слоў адзін да аднаго, устанавіць адрозненне паміж словамі ў індывідуальнай свядомасці.

Сёння шырока выкарыстоўваюцца метады камп'ютэрнай апрацоўкі і фіксацыі дзіцячых тэкстаў (напрыклад, праграма CHILDES).

Атрыманая ў ходзе эксперыментальных даследаванняў вынікі не заўсёды мае сэнс суадносіць з узростам таго ці іншага дзіцяці, бо ў кожнага чалавека індывідуальны шлях у родную мову. Важней звяртаць увагу на паслядоўнасць з'яўлення тых або іншых рыс, што характарызуюць працэс авалодання мовай.

Даследчыкамі дзіцячага маўлення сабраны багацейшы матэрыял. На кафедры дзіцячага маўлення РДПУ імя А.І. Герцэна (С.-Пецяярбург) створаны фонд даных дзіцячага маўлення, куды ўваходзяць бацькоўскія дзённікі; запісы

спантаннага маўлення дзяцей; аўдыа- і відэазапісы маўленчых паводзін дзяцей; матэрыялы педагогічных, лінгвістычных і псіхалінгвістычных эксперыментаў; запісы расказаў дзяцей па малюнках; пісьмовыя тэксты дашкольнікаў. Аналіз матэрыялаў фонда ажыццяўляецца сумесна прадстаўнікамі розных навук – лінгвістамі, псіхолагамі, псіхалінгвістамі.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ